از ملاقات با امین‌الضرب‌ها تا پرسه در دارالخلافه

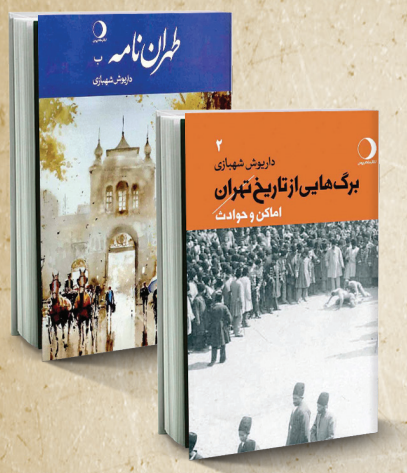

■ **داریوش شهبازی (۱۳۳۲تاکنون)**
■ **کار ویژه: تالیف کتاب تهران‌نامه**

۴دهه از عمر ۷۱ساله‌اش را صرف تحقیق و پژوهش درباره تاریخ تهران کرده است. داریوش شهبازی فعالیت خود در حوزه تاریخ تهران را از سال‌های نخست دهه ۶۰ آغاز کرد. او در دفتر مجله «آینده» که زیرنظر مرحوم ایرج افشار اداره می‌شد، گام‌های ابتدایی تالیف نخستین کتابش را با عنوان «تاریخ سکه دوره قاجاریه» برداشت و پایش به بحث و گفت‌وگوی چهره‌های برجسته‌ای چون مرحوم یحیی ذکا، عبدالله عقیلی و... بیش از پیش به پژوهش و تالیف در حوزه تاریخ تهران باز شد. او درباره ماجرای ورود به عرصه تهران‌پژوهی و تالیف کتاب تاریخ سکه قاجاریه که به‌صورت ویژه به سکه‌های پادشاهان قاجاریه و اهمیت سکه در شناساندن اوضاع اقتصادی، اجتماعی، سیاسی آن دوران اشاره دارد، می‌گوید: «سال‌های آغاز دهه ۶۰، من گام‌های نخست را در حوزه تهران‌پژوهی برداشتم. آن روزها مشغول تالیف کتاب تاریخ سکه دوره قاجاریه بودم و لازم بود با مجموعه‌دارهای پرسابقه و پرتجربه‌ای چون عبدالله عقیلی، مرحوم یحیی ذکا و برادران مهدوی که از خاندان امین‌الضرب بودند، دیدار کنم. این ملاقات‌ها بالاخره در دفتر مرحوم ایرج افشار در مجله آینده میسر شد. ورود به جمع بزرگانی چون مرحوم ستوده که به دفتر مجله رفت‌وآمد داشتند، در کنار حضور در نشست‌های موزه سکه و... نه‌تنها به نگارش کتاب تاریخ سکه دوره قاجاریه با نظارت مرحوم یحیی ذکا کمک کرد، بلکه انگیزه و علاقه بسیاری به من داد که هنوز در آغاز راه تهران‌پژوهی بودم.»

شهبازی در ۴دهه تحقیق و پژوهش درباره تاریخ معاصر تهران، کتاب‌ها و مقالات بسیاری به چاپ رسانده است؛ از کتاب ۲جلدی روایاتی از تهران قدیم تا کتاب ۴جلدی پرسه در دارالخلافه که مخاطب را با سرگذشت افراد، پیشینه محله‌ها، ضرب‌المثل‌های تهرانی، بناها و اماکن شهر آشنا می‌کند و نیز کتاب «از الهیه تا دروازه غار» که پژوهشی درباره اماکن، اشخاص و اتفاقات تهران معاصر با تکیه بر محله دروازه‌غار امروز است.

با وجود این، او مهم‌ترین و ماندگارترین اثرش در حوزه تهران‌پژوهی را کتاب تهران‌نامه معرفی می‌کند و می‌گوید: «تهران‌نامه مجموعه‌ای است که همه جنبه‌های تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... این گستره را ثبت کرده است. جلد نخست تهران‌نامه که شباهت زیادی به یک دانشنامه درباره تاریخ تهران دارد، به چاپ رسیده و مجلدهای بعدی با تکمیل مدخل‌ها در حال تدوین است. همچنین همزمان با تدوین این اثر، جلسات منظم تهران‌شناسی و تهران‌پژوهی با همین نام و با حضور علاقه‌مندان به این حوزه، کارشناسان و تهران‌پژوهان برگزار می‌شود.»

شهبازی علاوه بر استفاده از منابع تاریخی برای تدوین آثار خود از شیوه پژوهش میدانی نیز بهره برده است.

روایت مصور از تولد پایتخت تا افول قاجارها

■ **محمدحسن سمسار (۱۳۱۳تاکنون)**
■ **کار ویژه: جمع‌آوری عکس‌های دوره قاجار و برگزیده جایزه تهران**

استاد محمدحسن سمسار در شیراز متولد شد و سال ۱۳۳۴شمسی برای تحصیل در رشته باستان‌شناسی دانشگاه به تهران آمد و ۳سال بعد در اداره هنرهای زیبا استخدام و سپس به اداره کل موزه‌ها منتقل شد.

محمدحسن سمسار یکی از برگزیدگان جایزه تهران است و در کتاب کاخ گلستان، آلبوم‌خانه، فهرست عکس‌های برگزیده عصر قاجار در سال ۱۳۸۲ از او به چاپ رسیده است؛ عکس‌هایی از تهران دیروز و اهمیت نقش موزه‌ها در اجتماع از مجموعه مقالات محمدحسن سمسار است. علاقه به تاریخ، ادبیات و مطالعات میدانی موجب شد تا او سال‌ها در زمینه عکس‌هایی با موضوع تاریخ قاجار فعالیت کند. او شخصیتی بی‌نظیر و تکرارنشدنی است که نظراتش درباره تاریخ قاجار سند است.

همایون عبدالرحیمی، تهران‌پژوه، نقش استاد سمسار را در تهیه و تدوین کتاب‌هایی با تصاویری قدیمی از معماری تهران ارزشمند می‌داند: «کتاب سیمای تهران مجموعه تالیفی-پژوهشی و دوجلدی است که توسط دکتر محمدحسن سمسار و فاطمه سرائیان و با حمایت سازمان فرهنگی-هنری شهرداری تهران سال ۱۳۹۲ منتشر شد. ارزش این کتاب در این است که در نخستین جلد آن می‌توان سیر دگرگونی‌های شهرسازی و معماری شهر تهران در عصر قاجار را به‌صورت تاریخچه‌ای فشرده از پایتخت شدن تهران تا سال ۱۲۸۴ قمری و پایان عصر قاجار در قالب تصویر مشاهده کرد. این کتاب نشانگر تحولات شهرسازی، معماری و بناهای تاریخی تهران در نیمه دوم قرن ۱۳ و آغاز قرن ۱۴ هجری قمری به‌حساب می‌آید. همچنین مجموعه عکس‌هایی که از بیوتات سلطنتی در کاخ گلستان با تلاش او به چاپ رسیده بسیار ارزشمند است. کتاب کاخ گلستان، نگاهی گذرا به تاریخ تهران و تحولات ساختاری این شهر دارد. نقشه‌های قدیم، تهران را شهری محصور در خندق و برج و بارو نشان می‌دهند؛ شهری با کوچه‌های باریک و خانه‌های بزرگ وکوچک که هسته مرکزی آن را مسجد جامع و بازار تشکیل داده است. در بخشی از کتاب نیز شماری از زیارتگاه‌ها و اماکن مقدس تهران معرفی شده است. ازجمله تصاویر مندرج در کتاب می‌توان به نقشه‌های تهران، دروازه‌ها، ایوان تخت مرمر و خلوت کریم‌خانی، باغ گلستان، عمارت بادگیر، مسجد سلطانی، دارالفنون، باغ فردوس و میدان مشق اشاره کرد.»

استاد سمسار نقش مؤثری در طراحی موزه‌های تهران داشته و فعالیت‌های علمی و پژوهشی او در سازمان میراث‌فرهنگی، عضویت در کمیته ثبت جهانی یونسکو، کاخ‌موزه گلستان، دایره‌المعارف بزرگ اسلامی و نیز تربیت دانشجویان در دانشگاه تاامروز ادامه دارد.

محمدحسن سمسار بر اهمیت تاریخ در زندگی سیاسی، اقتصادی و اجتماعی تأکید دارد و به‌خصوص با تأکید بر ارزش حقیقی و نقش موزه‌ها در امر مهم آموزش و پرورش، جایگاه ویژه‌ای را که موزه‌ها باید در ارتباط با مدارس و دانشگاه‌ها بیابند، بارها یادآور شده است. همچنین بر نقش خاص موزه‌ها در ایجاد پیوند بین گذشته و حال هر ملتی تأکید دارد تا بدانیم آثار تمدن و تاریخ هر ملتی سبب افتخار و سند زنده ملیت آن مردم است.

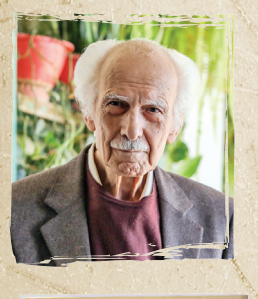

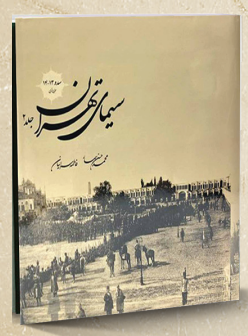

زیر ذره‌بین مردم‌شناس

■ **علی بلوکباشی (۱۳۱۴تاکنون)**
■ **کار ویژه: مجموعه مقالات مردم‌شناسی جامعه تهران قدیم**

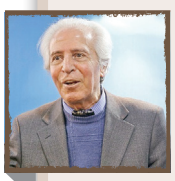

علی بلوکباشی، زاده کوچه تهرانچی تهران، نویسنده و محققی است که برای نخستین‌بار به موضوع مردم‌شناسی مردم زادگاهش پرداخته است. بلوکباشی مرد تحقیق و پژوهش درباره اقوام مختلف ایرانی به‌صورت پژوهش‌های میدانی است و تهران در اکثر مطالعاتش جایگاه ویژه‌ای داشته و دارد؛ به‌طوری که در دومین جلد از مجموعه آثارش در زمینه مردم‌شناسی و فرهنگ‌عامه مردم ایران به‌طور خاص به موضوع «جامعه شهری تهران قدیم» می‌پردازد. اردشیر آل‌عوض، محقق فرهنگ عامه دراین‌باره می‌گوید: «علی بلوکباشی، استاد دانشگاه تهران و متخصص در حوزه مردم‌شناسی است. او برای نخستین‌بار تهران را از منظر مردم‌شناسی مورد تحقیق قرار داده است. بلوکباشی معتقد است خرده‌فرهنگ‌هایی در بین مردم وجود دارد که آمیخته با حکمت است. همیشه موضوعاتی از منظر مورخان دور می‌ماند، اما در بررسی‌های مردم‌شناسی کشف می‌شود.» به‌گفته آل‌عوض، او نخستین محققی است که در مصاحبه‌ای مفصل با مرحوم عنایت‌الله شهیدی تاریخچه تعزیه را واکاوی کرده و در کتابش به تعزیه‌خوان‌های معروف تهرانی همچون میرعزای کاشانی و هاشم فیاض به‌طور مفصل پرداخته شده است. همچنین بلوکباشی در کتاب تاریخ پزشکی خود نیز به تاریخ پزشکی در تهران به‌طور کامل پرداخته است. او همچنین کتاب معروف آشپز و آشپزخانه را نگاشته که بسیار خواندنی و جذاب است. این اثر مختص فرهنگ و مردم‌شناسی آشپزی است؛ به‌خصوص آشپزی دربار که بخش مهمی از آن مربوط به تهران است.»

محققی که ناپدید شد

■ **مسعود نوربخش (تاریخ تولد و مرگ: نامعلوم)**
■ **کار ویژه: ارائه اطلاعات کامل درباره تاریخ تهران**

تعداد تألیفاتی که تاریخ تهران را به‌طور دقیق و موشکافانه مورد واکاوی قرار داده باشد، بسیار محدود است. مسعود نوربخش، یکی از معدود محققان و تهران‌شناس‌هایی به شمار می‌رود که چنین کاری را به کامل‌ترین شکل ممکن انجام داده و با نوشتن کتاب «تهران به روایت تاریخ» برای بسیاری از محققان حوزه تهران‌پژوهی الهام‌بخش شده است. نصرالله حدادی این کتاب را یکی از ۳منبع و مرجع مورد اعتماد حوزه تهران‌پژوهی می‌داند و می‌گوید: «کتاب ۴جلدی «تهران به روایت تاریخ» تاریخچه تهران از بدو تولد تا پایان دوره قاجار را دربرمی‌گیرد و حاوی اطلاعات بسیار مهم و دقیقی از تهران قدیم است. به جرأت می‌توان گفت در این کتاب هیچ موضوعی که با تهران در ارتباط باشد از قلم نیفتاده و همه موارد به‌طور علمی و مستند مورد بررسی قرار گرفته است. نوربخش در این کتاب با استاد لرزاده درباره معماری تهران در دوره پهلوی گفت‌وگو کرده و معلوم است برای جمع‌آوری مستنداتش سراغ افراد هم رفته است. نکته عجیب درباره مسعود نوربخش این است که هیچ نشانی از او در دست نیست.»